

УДК 343.341
DOI <https://doi.org/10.32782/pyuv.v3.2023.15>

Н. В. Марущак
orcid.org/0000-0001-9636-6274
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри правоохоронної діяльності та загальноправових дисциплін
Національного університету «Чернігівська політехніка»

І. В. Назаренко
orcid.org/0000-0001-9636-6274
студент IV курсу юридичного факультету
Національного університету «Чернігівська політехніка»

ОСОБЛИВОСТІ ПРИЗНАЧЕННЯ ПОКАРАННЯ ЗА БАНДИТИЗМ

Постановка проблеми. Розвиток сучасного суспільства характеризується зростанням обсягу наукових та інформаційних технологій, впровадженням та розвитком інформаційно-комунікаційної інфраструктури, індустрії знань в системі суспільного виробництва, орієнтацією соціуму на зміну мотивації людини з матеріальних цінностей на можливості саморозвитку і самовираження.

Не дивлячись на вказані позитивні тенденції разом із суспільством продовжує оновлюватись і таке соціально-правове явище як злочинність. Розвиток та ускладнення її форм в сучасному світі наочно видно на прикладі бандитизму, що пройшов шлях від одиночних зграй часів громадянської війни до технічно озброєних злочинних угруповань, що стали основою для сучасної організованої злочинності.

Основною формою реалізації кримінальної відповідальності є покарання. Реалізація кримінальної відповідальності залежить від встановленої у нормі Кримінального кодексу (далі – КК) України санкції за вчинений злочин – «компонента» кримінально-правової норми Особливої частини КК, який визначає вид і розмір (види і розміри) покарання за злочин певного виду.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питаннями кримінально-правової характеристики бандитизму присвячували свої наукові праці такі науковці, як: Арешонков В.В., Вознюк А.А., Гаврилов Ю.Г., Головкін Б.М., Голіна В.В., Гуторова Н.О., Демидова Л.М., Дрьомін В.М., Іваненко І.В., Марчук Є.К., Радіонов І.І., Тихий В.П., Хавронюк М.І. та інші науковці. Зазначені дослідження дають можливість проаналізувати думки науковців щодо визначення основних ознак складу бандитизму, а також основних напрямків удосконалення закону про кримінальну відповідальність за бандитизм. Поряд з тим, питання особливостей призначення покарання за бандитизм в монографічному плані досліджувалися недостатньо.

Метою даного дослідження є аналіз основного та додаткового покарань, які призначаються особам, що вчинили бандитизм.

Виклад основного матеріалу. Необхідною складовою проблеми кримінальної відповідальності за бандитизм є проблема встановлення у законодавстві та практичне застосування судами кримінального покарання щодо осіб, які вчинили цей злочин. Кримінальному покаранню належить основне місце у системі заходів кримінально-правового характеру, які застосовуються державою з метою попередження та протидії злочинності в цілому та бандитизму зокрема. Воно являє собою основну й найбільш поширену форму реалізації кримінальної відповідальності та є важливим інструментом здійснення кримінально-правової охорони прав і свобод людини і громадянина, інших найбільш важливих суспільних відносин, а також запобігання злочинам [1, с. 296–297; 2, с. 62; 3, с. 30]. Тому, однією з основних складових проблеми ефективності кримінально-правової протидії бандитизму є проблема встановлення й призначення покарання за цей злочин.

Разом із тим, у науці кримінального права переважна більшість досліджень проблем кримінальної відповідальності за бандитизм була присвячена розгляду питань кваліфікації цього злочину, аналізу окремих елементів його складу [4, с. 45]. Проблеми пеналізації бандитизму, незважаючи на їх значущість для протидії та попередження цього злочину, окремому науковому дослідженню не піддавались, а розглядались лише в контексті вирішення більш загальних проблем кримінального права [5, с. 76]. З огляду на викладене дослідження проблеми пеналізації бандитизму у межах цієї роботи є необхідним та доцільним.

У науці кримінального права пеналізацію визначають як процес визначення в законі характеру караності діянь, а також фактичної караності. Пеналізація являє собою кількісний

бік криміналізації, але, на відміну від останньої, не є виключною прерогативою законодавця, оскільки охоплює собою і сферу правозастосування – визначення конкретної міри відповідальності за вчинення конкретного злочину [6, с. 137; 7, с. 17].

Згідно з ч.1 ст. 50 КК покарання є заходом примусу, що застосовується від імені держави за вироком суду до особи, визнаної винною у вчиненні злочину, і полягає в передбаченому законом обмеженні прав і свобод засудженого. Застосування державою кримінального покарання не може бути самоціллю – покарання заради покарання. Негативні наслідки, що неминуче тягне за собою застосування кримінального покарання, можуть бути виправданими лише досягненням певних соціально корисних результатів, які очікує держава від застосування цього заходу. Тому, встановлюючи покарання у кримінальному законі, законодавець повинен виходити з необхідності досягнення цілей покарання, встановлених у ч. 2 ст. 50 КК, а саме: кари, виправлення засуджених та запобігання вчиненню нових злочинів як засудженими, так й іншими особами. Таким чином, вирішення питань пеналізації злочинів взагалі і бандитизму зокрема неможливе без з'ясування змісту цілей кримінального покарання та визначення найбільш ефективних і доцільних засобів їх реалізації.

Мета кари полягає в тому, що покарання застосовується як відплата за вчинений злочин, як відновлення попратої злочином справедливості [8, с. 169]. Застосовуючи покарання, суд має на меті покарати винного, що необхідно і для захисту суспільства, і для задоволення почуття обурення і справедливості потерпілого і суспільства в цілому [9, с. 302].

Виправлення засуджених як ціль покарання передбачає такий вплив на особу, внаслідок якого засуджений у подальшому не вчинятиме нових злочинів. Тобто йдеться не про моральне, а лише про юридичне виправлення. Реальне завдання, яке може бути вирішене у ході виправлення – переконати і заставити засудженого хоча б під страхом покарання не порушувати кримінальний закон, тобто не вчиняти у майбутньому нових злочинів [10, с. 365].

Запобігання вчиненню нових злочинів засудженим як мета покарання досягається шляхом поставлення особи у такі умови, які значною мірою перешкоджають або повністю позбавляють можливості вчинити новий злочин.

При цьому, як зазначає І.І. Радіонов, вирішуючи питання пеналізації бандитизму, мета загального попередження повинна визнаватися першочерговою стосовно мети спеціального попередження [11, с. 8].

Запобігання вчиненню нових злочинів іншими особами (загальна або генеральна превенція) як мета покарання полягає у тому, що його застосування повинно забезпечити запобігання вчиненню злочинів з боку інших нестійких осіб [8, с. 36–38; 12, с. 133]. Умовами досягнення покаранням мети загального попередження в кримінальному праві визнаються: 1) невідворотність його застосування за вчинення злочину; 2) достатня міра суворості, репресивності покарання.

Бандитизм являє собою злочин, який характеризується великою суспільною небезпечністю, що визначається декількома факторами: по-перше, діяльність озброєних банд належить до найбільш небезпечних проявів організованої злочинності, оскільки при вчиненні ними нападів спричиняється або ставиться під загрозу спричинення шкоди життю та здоров'ю людей, тобто найвища соціальна цінність у державі; по-друге, діяльність банд носить постійний характер, створюючи тим самим загрозу не лише життю, здоров'ю, власності окремих осіб, а й громадській безпеці в цілому, оскільки породжує стан неспокою серед людей, занепокоєність щодо їх особистої безпеки, дестабілізує нормальну підприємницьку діяльність тощо. Конкретно-історичні умови життя українського суспільства на сучасному етапі, а також криміногенна ситуація в державі свідчать про те, що, хоча в останні роки кількість зареєстрованих фактів бандитизму вже не свідчить про його різке зростання, але й про суттєво покращення ситуації у цій сфері говорити поки що рано. За таких обставин можна стверджувати, що мета загальної превенції при встановленні та призначенні покарання за бандитизм повинна визнаватися пріоритетною щодо інших цілей кримінального покарання за цей злочин. Суворі санкції за його вчинення, зокрема позбавлення волі на тривалі строки, не лише сприяють досягненню мети спеціального попередження, а, перш за все, мають загально-превентивний вплив на інших осіб, що, певною мірою, стримує нестійких осіб від їх вчинення.

Виправлення засуджених та запобігання вчиненню ними нових злочинів як цілі покарання, що призначається за бандитизм, також у переважній більшості випадків можуть бути досягнуті лише шляхом тривалої ізоляції засуджених від суспільства.

Таким чином, можна зробити висновок, що при здійсненні пеналізації бандитизму слід виходити з необхідності досягнення таких цілей покарання, як кара, спеціальне попередження, до складу якого входять виправлення засуджених і запобігання вчиненню ними нових злочинів, та загальне попередження. У сучасних умовах соціально-економічного розвитку України мета

загального попередження повинна визнаватися першочерговою по відношенню до мети спеціального попередження.

Санкція ст. 257 КК «Бандитизм» встановлює основне покарання у вигляді позбавлення волі на строк від п'яти до п'ятнадцяти років та обов'язкове додаткове покарання – конфіскацію майна. Аналіз санкції ст. 257 КК та практики застосування за цей злочин кримінального покарання з точки зору принципів пеналізації суспільно небезпечних діянь та досягнення цілей кримінального покарання [10, с. 217] показує, що вона має певні недоліки.

Максимальна межа позбавлення волі як виду покарання за бандитизм заперечень не викликає, оскільки вона дорівнює максимальній межі, встановленій для цього виду покарання у нормі Загальної частини КК (ст. 63). Таке рішення законодавця цілком відповідає меті досягнення цілей покарання за цей злочин, характеру та ступеню суспільної небезпечності бандитизму та осіб, які його вчиняють.

Мінімальна межа основного покарання за бандитизм, встановлена у розмірі п'яти років позбавлення волі, на нашу думку, не є обґрунтованою з точки зору можливості досягнення цілі загальної превенції, яка повинна визнаватися першочерговою щодо цього злочину. Щодо додаткових аргументів на користь підвищення мінімальної межі санкції ст. 257 КК від п'яти до восьми років позбавлення волі ще у 2004 році у своєму дисертаційному дослідженні зазначав І.І. Радіонов [11, с. 9].

Звертає на себе увагу й та обставина, що така мінімальна межа покарання за бандитизм у багатьох випадках є нижчою від мінімальної межі покарань, встановлених за окремі види злочинів, що охоплюються злочинною діяльністю банди. Так, зокрема, за вимагання, вчинене організованою групою, законодавець у ч. 4 ст. 189 КК встановлює мінімальне покарання у вигляді позбавлення волі на строк від семи років, за грабїж, вчинений організованою групою (ч. 5 ст. 186 КК), – від восьми років, за розбій вчинений за попередньою змовою групою осіб (ч. 2 ст. 187 КК), – від семи років, а вчинений організованою групою (ч. 4 ст. 187 КК) – від восьми років. Тобто, за вчинення таких діянь організованою групою, а у деяких випадках навіть за попередньою змовою групою осіб, передбачене більш суворе мінімальне покарання, ніж за їх вчинення озброєною бандою. Таке становище не відповідає характеру та ступені суспільної небезпечності бандитизму та не сприяє досягненню цілей покарання за його вчинення. Крім того, це викликає необхідність майже кожен раз при вчиненні бандитизму кваліфікувати ці дії за сукупністю злочинів [12, с. 154] – бандитизму та розбою, бандитизму

та грабежу тощо. За таких умов остаточне покарання, що призначається винним у бандитизмі, у переважній більшості випадків визначається більш суворим, а ніж покарання за ст. 257 КК. З метою уникнення вказаних суперечностей ми вважаємо, що санкція ст. 257 КК потребує змін, зокрема мінімальна межа основного покарання у вигляді позбавлення волі має бути підвищена до восьми років позбавлення волі.

Додаткове покарання за вчинення бандитизму передбачено у вигляді конфіскації майна, яка є обов'язковим видом покарання за цей злочин. Згідно з ч. 2 ст. 59 КК конфіскація майна встановлюється лише за злочини, які, по-перше, є тяжкими або особливо тяжкими, по-друге – є корисливими. Бандитизм відповідно до ч. 5 ст. 12 КК відноситься до особливо тяжких злочинів, тому з цієї точки зору встановлення за його вчинення конфіскації майна виглядає цілком обґрунтованим. Але а ні в кримінальному законі, а ні в теорії кримінального права чи судовій практиці злочин, передбачений ст. 257 КК, не визнається корисливим. Незважаючи на те, що аналіз кримінальних справ про бандитизм свідчить про наявність корисливого мотиву у переважній більшості учасників озброєних банд, такий мотив не визнаний законодавцем обов'язковим для розглядуваного злочину. Зважаючи на це, бандитизм не можна визнавати корисливим злочином, а тому встановлення в санкції ст. 257 КК додаткового обов'язкового покарання у вигляді конфіскації майна суперечить ч. 2 ст. 59 КК, що є неприпустимим. Тому, з метою приведення санкції ст. 257 КК у відповідність до положень Загальної частини пропонуємо доповнити її вказівкою на те, що конфіскація майна має застосовуватися лише у випадках вчинення бандитизму з корисливих мотивів.

Висновки. Розглядаючи питання щодо кримінально-правового регулювання неможливо залишити поза увагою загальні аспекти кримінальної відповідальності за бандитизм, до яких зокрема, на наш погляд, відноситься застосування:

– міжнародних норм та принципів, що мають обов'язковий характер у разі ратифікації міжнародних зобов'язань України. При цьому вони підлягають обов'язковому включенню до КК України. У разі простого приєднання (без ратифікації) зазначені норми мають рекомендаційний характер, що дає підстави законодавцю враховувати їх під час законотворчого процесу;

– тлумачення законів та юридичної практики (судове і доктринальне) як допоміжних факторів, що впливають на регулювання.

– правових позицій Верховного Суду у кримінальних провадженнях про бандитизм, оскільки висновки щодо застосування норм права, викладені у постановках, які є обов'язковими для

врахування іншими судами (першої та апеляційної інстанцій, Вищим антикорупційним судом, слідчими суддями судів) під час ухвалення судових рішень у таких правовідносинах [13, с. 127].

Отже, проведений аналіз особливостей призначення покарання за бандитизм дає підстави для висновку щодо необхідності проведення фундаментальних наукових досліджень цього інституту кримінального права та внесення відповідних змін до КК України.

Література

1. Кримінальне право України. Загальна частина / За ред. М.І. Бажанова, В.В. Сташиса, В.Я. Тація. Харків: Юрінком – Право, 2002. 416 с.
2. Кримінальне право України. Загальна частина: підруч. для студентів юрид. вузів і фак. / Г.В. Андрухів, П.П. Андрушко, В.В. Беньківський та ін.; за ред. П.П. Андрушка, П.С. Матишевського, С.Д. Шапченка. Київ: Юрінком Інтер, 1997. 512 с.
3. Кримінальне право України. Загальна частина: підручник / Ю.В. Александров, В.І. Антипов, О.О. Дудоров та ін.; за ред. М.І. Мельника, В.А. Клименка. Київ: Атіка, 2008. 376 с.
4. Кримінальне право України. Загальна частина: підручник для студ. юрид.вузів і фак.; за ред. П.С. Матишевського та ін. Київ: Юрінком Інтер, 1997. 347 с.
5. Кримінальне право України: Загальна частина: підручник / Відп. ред. Я.Ю. Кондратьєв. Київ: Правові джерела, 2002. 432 с.
6. Кримінальне право України: Загальна частина: підручник / Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, Л.М. Кривченко та ін.; за ред. В.В. Сташиса, В.Я. Тація. Харків: Право, 2010. 455 с.
7. Кримінальне право України: навч. посіб. / С.Г. Волкотруб та ін.; за ред. О. М. Омельчука. Київ: Наукова думка; Прецедент, 2004. 297 с.
8. Горюх О.П. Сучасні кримінально-правові проблеми звільнення від покарання та його відбування: монографія. Київ: Дакор, 2019. 676 с.
9. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України: у 2 т. / заг. ред. П.П. Андрушка, В.Г. Гончаренка, Є.В. Фесенка. Київ: Алерта; КНТ; Центр учбової літератури, 2009. Т. 1. 964 с.
10. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. 11-те вид., перероб., та допов. Київ: Дакор, 2019. 1384 с.
11. Радіонов І. І. Кримінальна відповідальність за бандитизм: автореф. дис. канд. юрид. наук: 12.00.08. Харків 2004. 18 с. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/cc7bd210-b1ad-4f7a-8255-12605e8b156f/content> (дата звернення: 10.06.2023).
12. Гаврилов Ю.Г. Бандитизм: кримінально-правова характеристика та сучасні проблеми кваліфікації: дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: 12.00.08. Запоріжжя. 2017. 219 с.
13. Скрипник Д. Поняття та особливі ознаки правових позицій Верховного Суду в кримінальному провадженні. *Публічне право*. 2020. № 4 (40). С. 125–131. URL: <https://www.publichne-pravo.com.ua/files/40/pdf/14.pdf> (дата звернення: 10.06.2023).

Анотація

Марущак Н. В., Назаренко І. В. Особливості призначення покарання за бандитизм. – Стаття.

У статті розглядаються питання особливостей призначення покарання за бандитизм. Доведено, що предметом кримінально-правового регулювання є сукупність урегульованих кримінально-правовими нормами суспільних відносин, які виникають у зв'язку із вчиненням бандитизму. Правові підстави регулювання цих суспільних відносин закріплюються у відповідних нормах, які є основою реалізації кримінального закону, що передбачає відповідальність за бандитизм. Заходи кримінально-правового характеру, які застосовуються за бандитизм, в межах кримінальної відповідальності особи, слід пов'язувати передусім з покаранням, пов'язаним з обмеженням особистої свободи особи, а також покараннями майнового характеру. Автори наголошують, що санкція ст. 257 Кримінального кодексу України у вигляді конфіскації майна як додаткового обов'язкового покарання суперечить ч. 2 ст. 59 КК, оскільки конфіскацію майна може бути встановлено лише за корисливі злочини. Поряд з тим наявність корисливого мотиву не є обов'язковою ознакою бандитизму. Тому автори пропонують в санкції ст. 257 КК передбачити обов'язкове додаткове покарання у виді конфіскації майна лише за умови вчинення цього злочину з корисливих мотивів. Автори приходять до висновку, що розглядаючи питання щодо кримінально-правового регулювання неможливо залишити поза увагою загальні аспекти кримінальної відповідальності за бандитизм, до яких відноситься застосування: міжнародних норм та принципів, що мають обов'язковий характер у разі ратифікації міжнародних зобов'язань України; тлумачення законів та юридичної практики (судове і доктринальне) як допоміжних факторів, що впливають на регулювання; правових позицій Верховного Суду у кримінальних провадженнях про бандитизм, оскільки висновки щодо застосування норм права, викладені у постановках, які є обов'язковими для врахування іншими судами (першої та апеляційної інстанцій, Вищим антикорупційним судом, слідчими суддями судів) під час ухвалення судових рішень у таких правовідносинах.

Ключові слова: суспільні відносини, покарання, бандитизм, санкція статті, конфіскація майна, додаткове покарання, заходи кримінально-правового характеру, кримінальні провадження.

Summary

Marushchak N. V., Nazarenko I. V. Peculiarities of sentencing for banditry. – Article.

The article deals with the issues of peculiarities of sentencing for banditry. The author proves that the subject matter of criminal law regulation is a set of social relations regulated by criminal law provisions which arise in connection with committing banditry. The legal basis for the regulation of these social relations is enshrined in the relevant norms, which are the basis for the implementation of the criminal law providing for liability for banditry. Criminal law measures applied for banditry within the framework of criminal liability of a person should be associated primarily with punishment related to the restriction of the personal freedom of a person, as well as with property punishment. The authors emphasize that the sanction of Art. 257 of the Criminal Code of Ukraine in the form of confiscation of property as an additional mandatory punishment contradicts Part 2 of Art. 59 of the CC, since the confiscation of prop-

erty may be imposed only for mercenary crimes. At the same time, the presence of a mercenary motive is not a mandatory feature of banditry. Therefore, the authors propose that the sanction of Art. 257 of the CC should provide for mandatory additional punishment in the form of confiscation of the property only if the crime is committed for mercenary motives. The authors come to the conclusion that when considering the issue of criminal law regulation, it is impossible to ignore the general aspects of criminal liability for banditry. These aspects include the application of international norms and principles which are binding upon ratification of Ukraine's international obligations; interpretation of laws and legal practice (judicial and doctrinal) as auxiliary factors affecting regulation; the Supreme Court's legal positions and conclusions in criminal proceedings on banditry.

Key words: social relations, punishment, banditry, sanction of the article, confiscation of property, additional punishment, criminal law measures, criminal proceedings.